॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् १ ॥

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजाꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्ज्ञग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे

जिन्वतम्। श्रोत्र॒ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। मनः॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। वाच॒ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। आयुः॑ स्थ॒ आयु॑र्मे धत्तम्। आयु॑र्य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। प्रा॒णः स्थः॑ प्रा॒णं मे॑ धत्तम्। प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तम्॥३॥

प्रा॒णं य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। चक्षुः॑ स्थ॒श्चक्षु॑र्मे धत्तम्। चक्षु॑र्य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। चक्षु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। श्रोत्रꣳ॑ स्थः॒ श्रोत्रं॑ मे धत्तम्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। तौ दे॑वौ शुक्रामन्थिनौ। क॒ल्पय॑तं॒ दैवी॒र्विशः॑। क॒ल्पय॑तं॒ मानु॑षीः॥४॥

इष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धत्तम्। प्रा॒णान्प॒शुषु॑। प्र॒जां मयि॑ च॒ यज॑माने च। निर॑स्तः॒ शण्डः॑। निर॑स्तो॒ मर्कः॑। अप॑नुत्तौ॒ शण्डा॒मर्कौ॑ स॒हामुना॑। शु॒क्रस्य॑ स॒मिद॑सि। म॒न्थिनः॑ स॒मिद॑सि। स प्र॑थ॒मः सङ्कृ॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। स प्र॑थ॒मो मि॒त्रो वरु॑णो अ॒ग्निः। स प्र॑थ॒मो बृह॒स्पति॑श्चिकि॒त्वान्। तस्मा॒ इन्द्रा॑य सु॒तमा जु॑होमि॥५॥

न॒य॒न्त्व॒पा॒नꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतं प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तं॒ मानु॑षीर॒ग्निर्द्वे च॑॥ (ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं तदिष॒मूर्जꣳ॑ र॒यिं पुष्टिं॑ प्र॒जां तां प॒शून्तान्थ्सन्ध॑त्तं॒ तत्प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नं तं चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मन॒स्तद्वाचं॒ ताम्। इ॒षादि॒पश्चं॑के॒ वाचं॒ तां मे॑ प॒शून्थ्सन्ध॑त्तं॒ तान्मौ॑ प्रा॒णादि॒त्रित॑ये॒ तं मे॒ऽन्यत्र॒ तन्मौ॑)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थ्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः

कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्-पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवथ्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवथ्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्च॥——[२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे। ऊषां निवपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजननम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्पामेव प्रजननेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञान एव। संज्ञानꣳ ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्यां यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि

कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषꣳ सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या

उप॒हत्योद॑मज्जत्। तत्पु॑ष्करप॒र्णे॑ऽप्रथयत्। यदप्र॑थयत्॥१९॥

तत्पृ॑थि॒व्यै पृ॑थिवि॒त्वम्। अभू॒द्वा इ॒दमिति॑। तद्भूम्यै॑ भूमि॒त्वम्। तां दिशोऽनु॒ वात॒ः सम॑वहत्। ताꣳ शर्क॑राभिरदृꣳहत्। शं वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तच्छर्क॑राणाꣳ शर्कर॒त्वम्। यद्व॑रा॒हवि॑हतꣳ सम्भा॒रो भव॑ति। अ॒स्यामे॒वा-छ॑म्बट्कारम॒ग्निमाध॑त्ते। शर्क॑रा भवन्ति॒ धृत्यै॑॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सरे॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आसन्। ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेत॒ः परा॑ऽपतत्। तद्धिर॑ण्यमभवत्। यद्धिर॑ण्यमु॒पास्य॑ति। सरे॑तसमे॒वाग्निमाध॑त्ते। पुरु॑ष॒ इन्न्वै स्वाद्रेत॑सो बीभथ्सत॒ इत्या॑हुः॥२१॥

उ॒त्त॒र॒त उपा॑स्य॒त्यबी॑भथ्सायै। अति॒ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मे॒वाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे सं॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्वत्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थः सम्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊर्जं॒ व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊर्ग्वा

उ॑दुम्बरः॑। यदौदु॑म्बरः सम्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णोऽ॑भवत्। तत्प॒र्णस्य॑ पर्ण॒त्वम्॥२३॥

यस्य॑ पर्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सो॒म॒पी॒थमे॒वाव॑रुन्धे। दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै नाम॑। यत्प॑र्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। त॒ꣳ श॒म्या॑ऽशमयत्॥२४॥

तच्छ॒म्यै॑ शमि॒त्वम्। यच्छ॑मी॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कतः सम्भा॒रो भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सहृ॑दयो॒-ऽग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। म॒रुतो॒ऽद्भिर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दन्। साऽशनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सहृ॑दयमे॒वाग्निमा ध॑त्ते॥२५॥

ऊषा॑ अभवन्नभवद्वल्मीकौ॑ऽश्राम्य॒दप्र॑थय॒द्धृत्यै॑ बीभथ्सत॒ इत्या॑हू रुन्धे पर्ण॒त्वम॑शमयदच्छिन्द॒ꣳ स्त्रीणि॑ च॥ [३]

द्वा॒द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्व॒ग्निमा द॑धीत। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः।

सं॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुद्ध्या ध॑त्ते। यद्द्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इय॒द्द्वाद॑श विक्रा॒मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रिमितं॒ चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं॒ वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं॒ मन॑सा ध्यायति॥२६॥

चक्षु॒र्वै स॒त्यम्। अद्रा(३)गित्या॑ह। अद॑र्श॒मिति॑। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमिते॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। स॒त्य ए॒वैन॒मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्नि॒र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये ह्य॑स्या॒ग्निराहि॑तः। आ॒ग्ने॒यी वै रात्रिः॑॥२७॥

आ॒ग्ने॒याः प॒शवः॑। ऐ॒न्द्रमह॑ः। नक्तं॒ गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। दिवा॑ऽऽहव॒नीयम्॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते॒ सूर्य॑ आहव॒नीय॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒के प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। अथो॑ भू॒तं चै॒व भ॑वि॒ष्यच्चाव॑ रुन्धे॥२८॥

इडा॒ वै मा॑न॒वी य॑ज्ञानूका॒शिन्या॑सीत्। साऽश्रृ॑णोत्। असु॑रा अ॒ग्निमाद॑धत॒ इति॑। तद॑गच्छत्। त आ॑हव॒नीय॒मग्र॒ आद॑धत। अथ॒ गार्ह॑पत्यम्। अथा॑न्वाहार्य॒पच॑नम्। साऽब्र॑वीत्। प्र॒तीच्ये॑षा॒ꣳ श्रीर॑गात्। भ॒द्रा भू॒त्वा परा॑ भविष्य॒न्तीति॑॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥ ३०॥

प्राच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वेथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥ ३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥ ३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य

वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्राम्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावरुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥——[४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह।

अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥ ३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥ ३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥ ३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥ ३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑नुदते। न्या॑हव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्य-मकामयत। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। तौ वि॒भाज॒ं नाश॑क्नोत्। सोऽश्वः॑ पूर्व॒वाङ्भू॒त्वा। प्राञ्च॒ं पूर्व॒मुद॑वहत्। तत्पू॑र्व॒वाहः॑ पूर्ववा॒ट्वम्। यदश्व॑ं पु॒रस्ता॒न्नय॑ति। विभ॑क्ति-रे॒वैन॑यो॒ः सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हरे॑त्। प्रा॒णान् विच्छि॑न्द्यात्। अ॒धो॑ऽधः॒ शिरो॑ हरति। प्रा॒णाना॑ं गोपी॒थाय॑। इ॒यत्यग्रे॑ हरति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑वैन॑ं लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मान॒ं व्यौ॑हत्। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। यत्रे॒धाऽग्निरा॑धी॒यते॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ तद्यू॑हति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। पुन॒रा व॑र्तयति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ सन्द॑धाति। प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्वः॑। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒दे॑ऽग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नाक्र॒मये॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। पा॒र्श्व॒त आक्र॑मयेत्।

यथाऽऽहि॑तस्याग्नेरङ्गा॑रा अभ्यव॒वर्त॑रन्। अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि॑ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति। वि॒राज॑ ए॒व विक्रा॑न्तं॒ यज॑मा॒नोऽनु॒ विक्र॑मते। अ॒ग्नये॒ पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पावकाय॑। अ॒ग्नये॒ शुच॑ये। यद॒ग्नये॒ पव॑मानाय नि॒र्वप॑ति। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पूत ए॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वास्मि॑न्नु॒परि॑ष्टाद्दधाति॥४४॥

ए॒न॒माहु॒व॒नीय॑ धत्तेऽश्व॒त्वं व॑र्तयति कुरुत॒ इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुच॑य॒ एक॑ च॥—[५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं वसु॒ सं न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नोत्सह॑मशक्नोत्। तत् त्रे॒धा विन्य॑दधात्। प॒शुषु॒ तृती॑यम्। अ॒प्सु तृती॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरुत्सन्त। तेऽग्नये॒ पव॑मानाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। तेऽग्नये॑ पाव॒काय॑। आपो॒ वा अ॒ग्निः पा॑व॒कः। यदे॒वाप्स्वासी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत॥४६॥

तेऽग्नये॒ शुच॑ये। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽग्निः शुचिः॑।

यदे॒वाऽऽदि॒त्य आसी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। त॒नुवो॒ वावैता अ॑ग्न्या॒धेय॑स्य। आ॒ग्ने॒यो वा अ॒ष्टाक॑पालोऽग्न्या॒धेय॒मिति॑। यत्तं नि॒र्वपे॑त्। नैतानि॑। यथा॒ऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गा॑नि। ता॒दृगे॒व तत्। यदे॒तानि॑ नि॒र्वपे॑त्। न तम्। यथाऽङ्गा॑नि॒ स्युः। नाऽऽत्मा। ता॒दृगे॒व तत्। उ॒भया॑नि स॒ह नि॒रुप्या॑णि। य॒ज्ञस्य॑ सात्म॒त्वाय॑। उ॒भयं॒ वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्य॑माप्यते॥४८॥

यो॑ऽग्निमा॑ध॒त्ते। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमेका॑दशकपाल॒मनु॒ निर्व॑पेत्। आ॒दि॒त्यं च॒रुम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ताभ्या॑मे॒वास्मा॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मव॑ रुन्धे। आ॒दि॒त्यो भ॑वति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। धे॒न्वै वा ए॒तद्रेत॑ः॥४९॥

यदाज्यम्॑। अ॒न॒डुह॑स्तण्डु॒लाः। मि॒थु॒नमे॒वाव॑रुन्धे। घृ॒ते भ॑वति। य॒ज्ञस्यालू॑क्षान्तत्वाय। च॒त्वार॑ आर्षे॒याः प्राश्न॑न्ति। दि॒शामे॒व ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नानु॑नि॒र्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॒ रात्री॒ष्वनु॒ निर्व॑पेत्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रꣳ श॑मयि॒त्वा। प॒शूनव॑रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्॥५१॥

यथा॒ त्रीण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्तत्। न प्र॒जन॑न॒मुच्छि॑ꣳषेत्। एक॑ नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि॑ꣳषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॒रनु॒ प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभिक्रा॑न्तिः। र॒थ॒च॒क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नु॒ष्य॒र॒थेनै॒व दे॑वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मिति॑। यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहु॒यात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व हो॑त॒व्यम्॑। य॒था॒पू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। नाग्निः परा॑भवति। अ॒ग्नीधे॑ ददाति॥५३॥

अ॒ग्निमु॑खाने॒वर्तून्प्री॑णाति। उ॒प॒बर्ह॑णं ददाति। रू॒पाणा॒मव॑-

रुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुꣳ होत्रे। आशिषं एवावरुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्यावरुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति। कामम्मूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमफ्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपैत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥ [६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्।

यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने॒ ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राड्वि॑ स्व॒राड्वि॑। ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राड्वा॑भि॒भूश्च॑। ते मावि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी च॒ प्रभू॑तिश्च। ते मा वि॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते॑ अग्ने शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॒स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥

चतु॑ष्पदे जिन्वतां त॒नुव॒स्त्रीणि॑ च॥ [७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यदव्या॑वृत्ता आधी॒येरन्॑। शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्। घ॒र्मः शिर॒ इति॒ गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। वातः॑ प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्। अ॒र्कश्चक्षु॒रित्या॑हव॒नीयम्॑। तेनै॒वैना॒न्व्याव॑र्तयति। तथा॒ न शो॑चयन्ति॒ यज॑मानम्। र॒थ॒न्त॒रम॒भिगा॑यते॒ गार्ह॑पत्य आधी॒यमा॑ने। राथ॑न्तरो॒ वा अ॒यं लो॒कः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा परांडैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभि गायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिꣳसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनꣳ सम्प्रियं करोति। पशूनामहिꣳसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥ ६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥ ६४॥

लोकाऽऽसृजतैनमाधत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमाधत्ते पञ्च च॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो

ब्रह्मौद॒नम॑पचत्। तस्यां॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा द्वि॒तीय॑मपचत्॥६५॥

तस्यां॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृ॒तीय॑मपचत्। तस्यां॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ अꣳशं॑श्च॒ भग॑श्चाजायेताम्। सा च॑तु॒र्थम॑पचत्॥६६॥

तस्यां॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ इन्द्र॑श्च॒ विव॑स्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्र॒ह्मौ॒द॒नं प॑चति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। प्राश्न॑न्ति ब्राह्म॒णा ओ॑द॒नम्। यदाज्य॑मु॒च्छिष्य॑ते। तेन॑ स॒मिधो॒ऽभ्यज्या द॑धाति। उ॒च्छेष॑णा॒द्वा अदि॑ती॒ रेतो॑-ऽधत्त॥६७॥

उ॒च्छेष॑णाद॒ेव तद्रेतो॑ धत्ते। अस्थि॒ वा ए॒तत्। यथ्स॒मिध॑ः। ए॒तद्रेत॑ः। यदाज्यम्॑। यदाज्ये॑न स॒मिधो॒ऽभ्यज्या॒दधा॑ति। अस्थ्ये॒व तद्रेत॑सि दधाति। ति॒स्र आद॑धाति मिथुन॒त्वाय॑। इय॑तीर्भवन्ति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः॥६८॥

इय॑तीर्भवन्ति। य॒ज्ञ॒प॒रुषा॒ सम्मि॑ताः। इय॑तीर्भवन्ति।

एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्माꣳसमश्नीयात्। यथ्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः।

तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ता२रात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरमेवास्याहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥ ७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदर्दिती रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वार्येयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारि च॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत।

स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्माथ्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा व्यगृह्णत। सौऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शꣳस्य पशून्मे गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन

स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥ ७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥ ७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येनेन॥ ८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥——[१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिरं इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशं॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथौ शन्त्वाय प्राच्यैषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमृध्नोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उ॒द्धन्यमा॑नम॒स्या अ॑मे॒ध्यम्। अप॑ पा॒प्मानं॒ यज॑मानस्य हन्तु। शि॒वा नः॑ सन्तु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। शं नो॑ मा॒ता पृ॑थि॒वी तोक॑साता। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। वै॒श्वा॒न॒रस्य॑ रू॒पम्। पृ॒थि॒व्यां प॑रि॒स्रसा॑। स्यो॒नमा वि॑शन्तु नः॥१॥

यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। स॒ञ्ज्ञा॒ने रोद॑सी सम्बभू॒वतुः॑। ऊषा॑न्कृ॒ष्णम॑वतु कृ॒ष्णमूषाः॑। इ॒हो॒भयौ॑र्य॒ज्ञिय॒-माग॑मिष्ठाः। ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णो यत्पृ॑थि॒वीमच॑रः। गु॒हा॒कार॑माखुरू॒पं प्र॒तीत्य॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊर्जं॑ पृथि॒व्या रस॑मा॒भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ पुरू॒चीः॥२॥

व॒म्रीभि॒रनु॑वित्तं॒ गुहा॑सु। श्रोत्रं॑ त उ॒र्व्यब॑धिरा भवामः। प्र॒जाप॑तिसृष्टानां प्र॒जाना॑म्। क्षु॒धोऽप॑हत्यै सुवि॒तं नो॑ अस्तु। उप॒ प्रभि॑न्न॒मिष॒मूर्जं॑ प्र॒जाभ्यः॑। सूद॑ गृ॒हेभ्यो॒ रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टा॒ꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑।

तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बट्कारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथ्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनꣳ हरामि। याभिरदꣳहञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सर्वाः। अग्ने रेतश्चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तथ्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवथ्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पर्णः सोमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथ्सम्भरꣳस्तदवरुन्धीय साक्षात्। ययां ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमीꣳ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं

भा आँच्छ्ज्ञातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दज्ञातवेदः। मरुतोऽद्भिस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थाथ्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सꣳस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्भिर्मिथुनाः प्रजाँत्यै। अश्वत्थाद्धव्य-वाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञियाꣳ सम्भरामि। शान्तयोनिꣳ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवेँ। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचाँ। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वा समभरज्ञातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णेँ। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीँर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा

यविष्ठ्य। स॒मि॒ध्यमा॑नः प्रथ॒मो नु धर्म॑ः। सम॒क्तुभि॑रज्यते वि॒श्ववा॑रः॥१०॥

शो॒चिष्के॑शो घृ॒तनि॑र्णिक्पाव॒कः। सु॒य॒ज्ञो अ॒ग्निर्य॒जथा॑य दे॒वान्। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निर॒ग्निः। घृ॒तैः समि॑द्धो घृ॒तम॒स्यान्नम्॑। घृ॒त॒प्रुष॑स्त्वा स॒रितो॑ वहन्ति। घृ॒तं पिब॑न्थ्सु॒यजा॑ यक्षि दे॒वान्। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णः। घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यम्॑। पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्॥११॥

त्वाम॑ग्ने समिधा॒नं य॑विष्ठ। दे॒वा दू॒तं च॑क्रिरे हव्य॒वाहम्॑। उ॒रु॒ज्रय॑सं घृ॒तयो॑नि॒माहु॑तम्। त्वे॒षं चक्षु॑र्दधिरे चोद॒यन्व॑ति। त्वाम॑ग्ने प्र॒दिव॒ आहु॑तं घृ॒तेन॑। सु॒म्ना॒यव॑ः सुष॒मिधा॒ समी॑धिरे। स वा॑वृधा॒न ओष॑धीभिरुक्षि॒तः। उ॒रु ज्रया॑ꣳसि॒ पार्थि॑वा॒ विति॑ष्ठसे। घृ॒तप्र॑तीकं व ऋ॒तस्य॑ धूर्ष॒दम्॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं न स॑मिधा॒न ऋ॑ञ्जते॥१२॥

इन्धा॑नो अ॒क्रो वि॒दथे॑षु दीद्य॑त्। शु॒क्रव॑र्णा॒मुदु॑ नो यꣳसते॒ धियम्॑। प्र॒जा अ॑ग्ने॒ सं वा॑सय। आशा॑श्च प॒शुभि॑ः स॒ह। रा॒ष्ट्राण्य॑स्मा॒ आधे॑हि। यान्यासं॑न्थ्सवि॒तुः स॒वे। म॒ही वि॒श्पत्नी॒

सदने ऋतस्य। अर्वाची एत धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्य जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशत॒ꣳ शक्वरीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तरा॒ꣳ समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तथ्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृताथ्सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर् ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथो नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मा॑स्यग्नेः पुरी॑षमसि। संज्ञान॑मसि काम॒धर॑णम्। मयि॑ ते काम॒धर॑णं भूयात्। संवः॑ सृजामि॒ हृद॑यानि। सꣳसृष्टं॒ मनो॑ अस्तु वः। सꣳसृ॑ष्टः प्रा॒णो अ॑स्तु वः। सं या वः॑ प्रि॒यास्त॒नुवः॑। सं प्रि॒या हृद॑यानि वः। आ॒त्मा वो॑ अस्तु॒ सम्प्रि॑यः। सम्प्रि॑यास्त॒नुवो॒ मम॑॥१७॥

कल्पे॑तां॒ द्यावा॑पृथि॒वी। कल्प॑न्ता॒मापु॒ ओष॑धीः। कल्प॑न्ताम॒ग्नयः॒ पृथ॑क्। मम॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ सव्र॑ताः। ये॑ऽग्नयः॒ सम॑नसः। अ॒न्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी। वास॑न्तिकावृ॒तू अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्ये॑ण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोष॑ण। स॒र्वप॑शु॒मादे॑धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माणं॑ त॒रणि॑ं वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुवः॑ समी॒चीः। पुमाꣳसं जा॒तम॒भि सꣳर॑भन्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोष॑ण॒ मह्यम्॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। मम॑ै॒व सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे

लो॑क॒कृज्ज्ञा॑तवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृत॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। सु॒गा॒र्ह॒प॒त्यो वि॒दह॒न्नरा॑तीः। उ॒षसः॒ श्रेय॑सीः श्रेयसी॒र्दध॑त्॥२०॥

अग्ने॑ स॒पत्ना॑ꣳ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒ मामुप॑तिष्ठन्तु राय॑ः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु विश्वरू॒पी। मध्ये॒ वसो॑र्दीदिहि जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृत्र॒तूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ महि॒मा सु॑व॒र्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। पुष्टि॒र्या ते॑ मनु॒ष्ये॑षु पप्र॒थे। तया॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॒न्तरि॑क्षात्। वाता॑त्प॒शुभ्यो॒ अध्योष॑धीभ्यः। यत्र॑ यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्राची॒मनु॑ प्र॒दिशं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्निर्भवे॒ह। विश्वा॒ आशा॒ दीद्या॑नो॒ वि भा॑हि॥२२॥

ऊर्ज॑ं नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॒मग्र॑मख्यत्। अन्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आत॑तान। विक्र॑मस्व म॒हाꣳ

अ॑सि। वे॒दि॒षन्मानु॑षेभ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृहि। यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रोद॑सी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्यो॒नः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे॥२४॥

नर्य॑ प्र॒जां मे॑ गोपाय। अ॒मृ॒त॒त्वाय॑ जी॒वसे॑। जा॒तां ज॑नि॒ष्यमा॑णां च। अ॒मृते॑ स॒त्ये प्रति॑ष्ठिताम्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपाय। रस॒मन्न॑मि॒हायु॑षे। अद॑ब्धा॒योऽशी॑ततनो। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपाय। द्वि॒पादो॒ ये चतु॑ष्पदः॥२५॥

अ॒ष्टाश॑फाश्च॒ य इ॒हाग्ने॑। ये चैक॑शफा आशु॒गाः। सप्र॑थ स॒भां मे॑ गोपाय। ये च॒ सभ्याः॑ सभा॒सदः॑। तानि॑न्द्रि॒यावतः॑ कुरु। सर्व॒मायु॒रुपा॑सताम्। अहे॑ बुध्निय॒ मन्त्रं॑ मे गोपाय। यमृष॑यस्त्रैवि॒दा वि॒दुः। ऋचः॒ सामा॑नि॒ यजूꣳषि। सा हि श्रीर॒मृता॑ स॒ताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इमममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधथ्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथ्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूक्ष्र्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता

विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिꣳशि नाम सामं। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराञ्चꣳ संवथ्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनꣳ स्वस्ति समश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्तंतिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एवꣳ संवथ्सरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवथ्सरस्य पक्षसी व्यवस्रꣳसेयाताम्। आर्तिमार्च्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं वꣳशमभि समायच्छंति॥३३॥

एवꣳ संवथ्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नार्तिमार्च्छन्ति। एकविꣳशमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते। प्रत्युत्तंब्ध्यै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालंभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥३४॥

सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानाम्। शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्माथ्सप्त शीर्षन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमाँल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः।

अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपरार्धाथ्संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥३६॥

समायच्छंत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पश्च च॥ [३]

एकविꣳश एष भवति। एतेन वै देवा एकविꣳशेन। आदित्यमित उत्तमꣳ सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविꣳशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। परांचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदꣳहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवांचोऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये

गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीषूत्त॑रयोः॒ पव॑मानयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकीर्त्य॒ꣳ होतुः॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒कर्णं॑ ब्र॑ह्मसा॒मम्। भा॒सौ॑ऽग्निष्टो॒मः। अथै॒तानि॒ परा॑णि। परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पारयन्। यदपा॑रयन्। तत्परा॑णां पर॒त्वम्। पा॒रय॑न्त्येनं॒ परा॑णि। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॒ स्परा॑णि। स्परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पारयन्। यदस्पा॑रयन्। तथ्स्परा॑णाꣳ स्पर॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्यैन॒ꣳ स्परा॑णि। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

ए॒ति॒ पव॑मानयोः॒ स्परा॑णि॒ पञ्च॑ च॥ [४]

अप्र॑तिष्ठां॒ वा ए॒ते ग॑च्छन्ति। येषाꣳ॑ संवथ्स॒रेऽना॒प्तेऽथ॑। ए॒का॒द॒शिन्या॒प्यते॑। वै॒ष्ण॒वं वा॑म॒नमाल॑भन्ते। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञमे॒वाल॑भन्ते॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमाल॑भन्ते। इ॒न्द्रा॒ग्नी वै दे॒वाना॒मया॑तयामानौ। ये ए॒व दे॒वते॒ अया॑तयाम्नी। ते ए॒वाल॑भन्ते॥४०॥

वै॒श्व॒दे॒वमाल॑भन्ते। दे॒वता॑ ए॒वाव॑रुन्धते। द्या॒वा॒पृ॒थिव्यां॑ धे॒नुमाल॑भन्ते। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व प्रति॑ तिष्ठन्ति। वा॒य॒व्यं॑ व॒थ्समाल॑भन्ते। वा॒युरे॒वैभ्यो॑ यथाऽऽयत॒नाद्दे॒वता॒ अव॑रुन्धे।

आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्।

प॒ञ्चवि॒ꣳशः स्तोमो॑ भवति॥४४॥

चतु॑र्विꣳशत्यर्धमासः संवथ्स॒रः। यद्वा ए॒तस्मि॑न्थ्संवथ्स॒रेऽधि॒ प्राजा॑यत। तदन्नं॑ पञ्चवि॒ꣳशम॑भवत्। म॒ध्य॒तः क्रि॑यते। म॒ध्य॒तो ह्यन्न॑मशि॒तं धि॒नोति॑। अथो॑ मध्य॒त ए॒व प्र॒जाना॒मूर्ध्री॑यते। अथ॒ यद्वा इ॒दम॑न्त॒तः क्रि॒यते॑। तस्मा॑दु॒दन्ते प्र॒जाः सम॑धन्ते। अ॒न्त॒तः क्रि॑यते प्र॒जन॑नायै॒व। त्रि॒वृच्छिरो॑ भवति॥४५॥

त्रे॒धा॒वि॒हि॒तꣳ हि शिरः॑। लोम॑ छ॒वीरस्थि॑। परा॑चा स्तुवन्ति। तस्मा॒त्तथ्स॒दृगे॒व। न मेद्य॒तोऽनु॑ मेद्यति। न कृश्य॒तोऽनु॑ कृश्यति। प॒ञ्च॒द॒शो॑ऽन्यः प॒क्षो भ॑वति। स॒प्त॒द॒शो॑-ऽन्यः। तस्मा॒द्वयाꣳ॑स्यन्यत॒रम॒र्धम॒भि प॒र्याव॑र्तन्ते। अ॒न्य॒त॒रतो॒ हि तद्गरी॑यः क्रि॒यते॑॥४६॥

प॒ञ्च॒वि॒ꣳश आ॒त्मा भ॑वति। तस्मा॑न्मध्य॒तः प॒शवो॒ वरि॑ष्ठाः। ए॒क॒वि॒ꣳशं पुच्छम्॑। द्वि॒पदा॑सु स्तुवन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। सर्व॑ण स॒ह स्तु॑वन्ति। सर्व॑ण॒ ह्या॑त्मना॑ऽऽत्म॒न्वी। स॒होत्पत॑न्ति। एकै॑का॒मुच्छि॑ꣳषन्ति। आ॒त्मन्न् ह्यङ्गा॑नि ब॒द्धानि॑। न वा ए॒तेन॒ सर्वः॒ पुरु॑षः॥४७॥

यदि॒त इ॑तो॒ लोमा॑नि द॒तो न॒खान्। प॒रि॒माद॑ः

क्रियन्ते। तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते। औदुम्बरस्तल्पो भवति। ऊग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। यस्य तल्पसद्यमनभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। तल्पसद्यमेवाभि जयति॥४८॥

यस्य तल्पसद्यमभिजितꣳ स्यात्। स देवानाꣳ साम्यक्षे। तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत्। न तल्पसद्यं पराजयते। प्लेङ्खे शꣳसति। महो वै प्लेङ्खः। महस एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। त आदित्ये व्यायच्छन्त। तं देवाः समजयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषाꣳ सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येक च॥ [६]

उ॒द्ध॒न्यमा॑नं॒ नवै॒तानि॒ सन्त॑तिरेकवि॒ꣳश ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृ॒त्तः षट्॥६॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑नꣳ शो॒चिष्के॒शोऽग्नेः॑ स॒पत्ना॑नतिग्रा॒ह्या॑ वैश्वदे॒वमाल॑भन्ते पञ्चा॒शत्॥५०॥

उ॒द्ध॒न्यमा॑न॒ꣳ संवि॑न्दन्ते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः।

तेन॑ सौ॒म्यः। बुध॑न्वत्याग्ने॒यस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्यां भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः पत्नीसंया॒जाना॒मृचः॑ स्युः। तेना॑ग्ने॒य॒ꣳ सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। प्र॒जन॑नं॒ वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॒तीति॑। कृ॒तय॑जुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृत्या॑ः सम्भा॒राः। न यजु॑ः का॒र्य॑मिति॑। अथो॒ खलु॑। स॒म्भृत्या॑ ए॒व स॑म्भा॒राः। का॒र्यं॑ यजु॑ः। पु॒न॒रा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्ध्यै। तेनो॑पा॒ꣳशु प्रच॑रति। एष्य॑ इव॒ वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेयः॑। यथो॑पा॒ꣳशु न॒ष्टमि॒च्छति॑॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्विष्ट॒कृत॒मुथ्सृ॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॒त्त्वा प्राहा॒यमिति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। तत्तथा॒ नोपै॑ति। प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। य॒था॒पू॒र्वमाज्य॑भागौ॒ स्याता॑म्। ए॒वं प॑त्नीसंया॒जाः॥६॥

तद्वै॑श्वान॒रव॑त्प्र॒जन॑नवत्तर॒मुपै॒तीति॑। तदा॑हुः। व्यृ॑द्धं॒ वा

एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अरुन्धतैव तद्भवति सम्भृतसम्भार इत्याहुरिच्छति पत्नीसंयाजा नव च॥ [१]

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योऽन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति। तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति॥८॥

तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुदजयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजयेति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छथ्स्वाराज्यम्। अतिष्ठन्तास्मै ज्यैष्ठ्याय॥९॥

य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वाराज्यम्। अग्रꣳ समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मणस्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजꣳ ह्येतेन देवा ऐप्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। एनं वाचा गच्छति। अपिवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि

याऽऽदित्ये या बृहति। याऽफ्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विजीन एकं च॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावरुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।

सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॑॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा॑। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्मा॑द्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुरा॑। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवेनꣳ सꣳसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॑। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त्याह।

पाप्मनैवैनꣳ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्द्रवति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्ख्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्भ्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशꣳ सꣳसृजति। हिरण्यपात्रं मधौः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आप्त्वाऽवरुन्धे सोमः शमलं यथ्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारिं च॥[३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनावरुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवावरुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव

लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकꣳ रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचꣳ सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेरात्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। तान्पर्यग्निकृतानुथ्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघाꣳसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्थ्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणेतरहि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव

य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति। प्र॒जाप॑ति॒र्ह॒ि वाक्। अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः॑ सर्वा॒ वाच॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॒मया॒ प्रच॑रति॒ षट् च॑॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वे॒देत्या॑हुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॒ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापू॒र्वं कर्मा॑णि करोति। सव॑नेसवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॒ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। वा॒चस्पति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वाग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒ अन्नꣳ॑ स्वदयति॥२७॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ रथ॑मु॒पाव॑हरति॒ विजि॑त्यै। वाज॑स्य॒ नु प्र॑स॒वे मा॒तर॑ म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्ने॒वोभये॒ऽभि-षि॑च्यते। अ॒फ्स्व॑न्तर॒मृत॑म॒फ्सु भे॑ष॒जमित्यश्वा॑न्पल्पूलयति। अ॒फ्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं॒ प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते। यद॒फ्सु प॑ल्पू॒लय॑ति॥२८॥

यदे॒वास्या॒फ्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑गच्छति। यद॒फ्सु प॑ल्पू॒लय॑ति। मेध्या॑ने॒वै-

नाँन्करोति। वायुर्वाँ त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपाँन्नपादाशुहेमन्निति सम्माँर्ष्टि। मेध्यानेवैनाँन्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिꣳ सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकꣳ रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमितꣳ रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वा॒जिना॒ꣳ साम॑ गायते। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑रुन्धे। वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तद्वन॒स्पती॒न्प्राविं॑शत्। सैषा वाग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॑न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दुन्दु॒भिः सर्वा॒ वाचो-ऽति॑वदति। दु॒न्दु॒भीन्थ्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॥३२॥

या दु॑न्दु॒भौ। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां॒ वाच॒मव॑रुन्धे। अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॒ यज॑मा॒नोऽव॑रुन्धे। इन्द्रा॑य॒ वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॒ वाजं॑ जापय॒तेन्द्रो॒ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्ह्यिन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॒मुज्ज॑यति। स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि वा॒ज्य॑सीत्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अर्वा॑। वा॒युः सप्तिः॑। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्देवर॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हिनं॑ युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॥३४॥

वाजि॑नो॒ वाज॑ं धावत॒ काष्ठां॑ गच्छ॒तेत्या॑ह। सु॒व॒र्गो वै लो॒कः काष्ठा॑। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कं य॑न्ति। सु॒व॒र्गं वा ए॒ते लो॒कं य॑न्ति। य आ॒जिं धाव॑न्ति। प्राञ्चो॑ धावन्ति। प्राङि॑व॒ हि

सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्थ्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथालोकं वा एत उज्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृद्भ्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्थ्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुथ्सते। यो वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्नीया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै

लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेव प्रीणाति। अथो संवथ्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाꣳ अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवेनꣳ समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन

समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्ग्रदघः। यो यूपꣳ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतꣳ सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवथ्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति।

अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाꣳश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाꣳश्चानवदानीयानि च वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। वाजवतीभिर्माध्यंदिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनꣳ श्रियै गमयति॥५२॥

अश्नीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि

दे॒वता॑नाꣳ सू॒यते॑॥५४॥

ना॒क॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। नाक॑मग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। नाक॑मे॒वैतेन॑ गच्छति। ये ग्रहा॑ः पञ्चज॒नीना॒ इत्या॑ह। प॒ञ्च॒ज॒नाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। अ॒पाꣳ रस॒मुद्व॑यस॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॒ रस॑स्य सूयते। सूर्य॑रश्मिꣳ स॒माभृ॑त॒मित्या॑ह सशुक्र॒त्वाय॑॥५५॥

ग॒च्छ॒ति॒ सू॒यते॒ नव॑ च॥ [९]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। सो॑ऽमावा॒स्या॑ं प्रत्याग॑च्छत्। ते पि॒तरः॑ पूर्वे॒द्युराग॑च्छन्। पि॒तॄन् य॒ज्ञो॑ऽगच्छत्। तं दे॒वाः पुन॑रयाचन्त। तमे॑भ्यो॒ न पुन॑रददुः। ते॑ऽब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ वः॒ पुन॑र्दास्यामः। अ॒स्मभ्य॑मे॒व पू॑र्वे॒द्युः क्रि॑याता॒ इति॑॥५६॥

तमे॑भ्यः॒ पुन॑रददुः। तस्मा॑त्पि॒तृभ्य॑ः पूर्वे॒द्युः क्रि॑यते। यत्पि॒तृभ्य॑ः पूर्वे॒द्युः क॒रोति॑। पि॒तृभ्य॑ एव तद्य॒ज्ञं नि॒ष्क्रीय॒ यज॑मानः॒ प्रत॑नुते। सोमा॑य पि॒तृपी॑ताय स्व॒धा नम॒ इत्या॑ह। पि॒तुरे॒वाधि॑ सोमपी॒थमव॑रुन्धे। न हि पि॒ता प्र॒मीय॑माण॒ आहै॒ष सो॑मपी॒थ इति॑। इ॒न्द्रि॒यं वै सो॑मपी॒थः।

इन्द्रियमेव सोमपीथमवं रुन्धे। तेनैन्द्रियेणं द्वितीयां जायामभ्यंश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामंक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्याक्षत। य एवं वेदं। अभि द्वितीयां जायामंश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितृन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितृन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्लीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३)

मिति। यत्प्राँश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राँश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणाꣳ ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। यँऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। यँऽस्मिँल्लोके। अहं तेषां वसिष्ठो भूयासमित्याह। वसिष्ठः समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः॥६४॥

देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा एतत्पितृलोके चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्ययर्चा

पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति। यत्पितृभ्यः करोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नेतुमर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥६५॥

इत्यश्नुते पद्यन्ते पद्यन्ते षड्वा ऋतवो वर्ततेऽहविः स्यान्नेदीयः स्थ यज्ञो यजमानश्चरति यत्पितृभ्यः करोति पञ्च च॥ [१०]

देवासुरा अग्नीषोमयोर्देवा वै यथादर्शं देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्ब्रह्मवादिनो नाग्निष्टोमो न सावित्रं देवस्याहं तार्प्य५ सप्तान्नहोमान्नृषदं त्वेन्द्रो वृत्र५ हत्वा दर्श॥१०॥

देवासुरा वाज्येवैनं तस्माद्वाजपेययाजी देवस्याहं वाजस्यावरुध्या इन्द्रियमेवास्मिन् ह्रीका हि पितरः पञ्चषष्टिः॥६५॥

देवासुरा यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मे॑ऽन्य इ॒मे॑ऽन्य इति॑। स दे॒वान॒ꣳशून॑करोत्। तान॒भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहा॑ः। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳशुः। सोमे॑न दे॒वाꣳस्त॑र्पया॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳशुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वाꣳस्त॑र्पयति। यद्ग्रहां॑ जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्र॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति।

व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्नि॑ममदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्निः॑। तामा॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑। वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत॑मे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒ह॒त्वं ग्रहा॑ जु॒होत्य॑कुर्वतादुह्रन्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति॒ नव॑ च॥ [१]

यु॒व॒ꣳ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना

शुंभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्। पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दꣳसनाभिः। यथ्सुरामं व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाँव्यग्ने हविरास्येते। स्रुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिꣳ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे।

सोमो॒ वा ए॒तस्य॑ रा॒ज्यमाद॑त्ते। यो राजा॒ सन्रा॒ज्यो वा॒ सोमे॑न॒ यज॑ते। दे॒व॒सु॒वामे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। ए॒तावं॑तो॒ वै दे॒वानाꣳ स॒वाः। त ए॒वास्मै॑ स॒वान्प्रय॑च्छन्ति। त ए॑नं॒ पुनः॑ सुवन्ते रा॒ज्याय॑। दे॒व॒सू राजा॑ भवति॥१०॥

सोम॑ आवि॒शन् य॑जे रा॒ज्यायैक॑ च॥ [२]

उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑तिर्विश्वरू॒पी। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधात्। इन्द्रा॑य कृण्व॒ती भा॒गम्। मि॒त्राय॒ वरु॑णाय च। इ॒यं वा अ॑ग्निहो॒त्री। इ॒यं वा ए॒तस्य॒ निषी॑दति। यस्या॑ग्निहो॒त्री नि॒षीद॑ति। तामुत्था॑पयेत्। उद॑स्थाद्दे॒व्यदि॑ति॒रिति॑। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिः॥११॥

इ॒मामे॒वास्मा॒ उत्था॑पयति। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तावधा॒दित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। इन्द्रा॑य कृण्व॒ती भा॒गं मि॒त्राय॒ वरु॑णाय॒ चेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अव॑र्तिं॒ वा ए॒षैतस्य॑ पा॒प्मानं॑ प्रति॒ख्याय॒ निषी॑दति। यस्या॑ग्निहो॒त्र्युप॑सृष्टा नि॒षीद॑ति। तां दु॒ग्ध्वा ब्रा॑ह्म॒णाय॑ दद्यात्। यस्यान्नं॒ नाद्यात्। अव॑र्तिमे॒वास्मि॑न्पा॒प्मानं॒ प्रति॑मुञ्चति॥१२॥

दु॒ग्ध्वा द॑दाति। न ह्यद॑ष्टा॒ दक्षि॑णा दी॒यते॑। पृ॒थि॒वीं वा ए॒तस्य॒ पयः॒ प्रवि॑शति। यस्या॑ग्निहो॒त्रं दु॒ह्यमा॑नꣳ स्कन्द॑ति।

यद्द्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्द्रुतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनरहोतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि

दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्ध्य पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्यं जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्कंरोति। वरुणो वा एतस्यं यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभि निम्रोचंति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेतिं। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरंति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धामं। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्व ँ हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। परांची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेतिं। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तम ँ स्वाहेतिं प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यंति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ

सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्त यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृत ँ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैन ँ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह।

ऋ॒ख्सा॒मे वै सा॑रस्व॒तावुथ्सौ॑। ऋ॒ख्सा॒माभ्या॑मे॒वैन॒ꣳ समि॑न्धे। स॒म्राड॑सि वि॒राड॒सीत्या॑ह। र॒थ॒न्त॒रं वै स॒म्राट्। बृ॒हद्वि॒राट्॥२५॥

ताभ्या॑मे॒वैन॒ꣳ समि॑न्धे। वज्रो॒ वै च॒क्रम्। वज्रो॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञं विच्छि॑नत्ति। यस्यानो॑ वा॒ रथो॑ वाऽन्त॒राऽग्नी याति॑। आ॒ह॒व॒नीय॑मु॒द्वाप्य॑। गार्ह॑पत्या॒दुद्ध॑रेत्। यद॑ग्ने॒ पूर्वं॒ प्रभृ॑तं प॒दꣳ हि ते॑। सूर्य॑स्य र॒श्मीनन्वा॑त॒तान॑। तत्र॑ रयि॒ष्ठामनु॒ सं भ॑रे॒तम्। सं नः॑ सृज सुम॒त्या वाज॑व॒त्येति॑॥२६॥

पूर्वे॑णै॒वास्य॑ य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञमनु॒ सन्त॑नोति। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ अ॒सीत्या॑ह। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वता॑ः। दे॒वता॑भिरे॒व य॒ज्ञꣳ सन्त॑नोति। अ॒ग्नये॑ पथि॒कृते॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व प॑थि॒कृत॒ꣳ स्वेन॑ भागधेये॒नोप॑धावति। स ए॒वैनं॑ य॒ज्ञिय॒ं पन्था॒मपि॑ नयति। अ॒न॒ड्वान्दक्षि॑णा। व॒ही ह्ये॑ष सम॑ृद्ध्यै॥२७॥

हर॒त्यथा॑ग्निहो॒त्रं नि॒म्रोच॑ति हरेद्दे॒वता॑ गच्छत्यु॒द्वायै॑न्मन्थेद्रमस्व बृ॒हद्वि॒राडिति॒ नव॑ च (नि वै पूर्वं॒ त्रीणि॑ नि॒म्रोच॑ति द॒र्भेण॒ यद्धि॑रण्यमग्निहो॒त्रं पुन॒र्वरु॑णो वारु॒णं नि वा ए॒तस्या॒म्युदे॑ति॑ चतुर्गृही॒तमाज्य॒ं यदाज्य॒ं परा॑च्यु॒षाः पुन॑र्मि॒त्रो मै॒त्रं यस्या॑ऽऽहव॒नीयेऽनु॑द्वाते॒ गार्ह॑पत्यो॒ यद्वै

मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनꣳ सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यथ्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रꣳ साम भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनाथ्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनु शꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतꣳ साम भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथ्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाꣳ असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतꣳ साम भवति। तेनैव माध्यं दिनाथ्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव

तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति॥ ३०॥

मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशव आसाह्ययन्ति। बृहथ्साम भवति। बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनꣳ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति॥ ३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शꣳसति दाधारा॒ष्टौ च॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सꣳसुनुतः। यौ द्वौ सꣳसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते सꣳसुन्वतोर्निर्बफ्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥ ३२॥

म॒रुत्व॑तीः प्रति॒पदः॑। म॒रुतो॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने यतते। उ॒भे बृ॑हद्रथन्त॒रे भ॑वतः। इ॒यं वाव र॑थन्त॒रम्। अ॒सौ बृ॒हत्। आ॒भ्यामे॒वैन॑मन्तरे॑ति। वा॒चश्च॒ मन॑सश्च। प्रा॒णाच्चा॑पा॒नाच्च॑। दि॒वश्च॑ पृथि॒व्याश्च॑॥ ३३॥

सर्व॑स्माद्वि॒त्ताद्वेद्या॑त्। अ॒भि॒व॒र्तो ब्र॑ह्मसा॒मं भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिवृ॑त्त्यै। अ॒भि॒जिद्भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। वि॒श्व॒जिद्भ॑वति। विश्व॑स्य॒ जित्यै॑। यस्य॒ भूया॑ꣳसो यज्ञक्रतव॒ इत्या॑हुः। स दे॒वता॑ वृङ्क्ते इति॑। यद्य॑ग्निष्टो॒मः सोम॑ः प॒रस्ता॒थ्स्यात्॥ ३४॥

उ॒क्थ्य॑ं कुर्वीत। यद्यु॒क्थः॑ स्यात्। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। य॒ज्ञ॒क्र॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृङ्क्ते। यो वै छन्दो॑भिरभि॒भव॑ति। स स॑ꣳसुन्व॒तोर॒भिभ॑वति। स॒वे॒शाय॑ त्वोपवे॒शाय॒ त्वेत्या॑ह। छन्दा॑ꣳसि॒ वै स॑वे॒श उ॑पवे॒शः। छन्दो॑भिरे॒वास्य॒ छन्दा॑ꣳस्य॒भिभ॑वति। इ॒ष्टर्गो॒ वा ऋ॒त्विजा॑मध्व॒र्युः॥ ३५॥

इ॒ष्टर्गः॒ खलु॒ वै पूर्वो॒ऽर्ष्टुः क्षी॑यते। प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पात॒मित्या॑ह। प्रा॒णा॒पा॒नयो॑रे॒व श्र॑यते। प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्ट॒मित्या॑ह। नैन॑ं पु॒राऽऽयु॑षः प्राणापा॒नौ ज॑हितः। आर्ति॑

वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवर्जेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमनुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्वयते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूꣳषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाꣳ सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरꣳस्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै

रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीय उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीय उद्वायेत्। आग्नीध्रादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्वारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोम उपदस्येत्। सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यꣳ सोममाहरत्। तस्य योऽꣳशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परा-ऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तर-सामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः

पृष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वाय॑ति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दि॑न आगु॒रते॒ पश्च॑ च॥ [७]

पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पोता॒ स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। पु॒नन्तु॒ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॒ विश्व॑ आ॒यवः॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा। शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त्। अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतूँ॒ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे। उ॒भाभ्यां॑ देव सवितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः॑ प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा॒ पयो॑भिः। ऋ॒तावरी॑ य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्। बृ॒हद्भिः॑ सवित॒स्तृभिः॑। वर्षि॑ष्ठैर्देव॒ मन्म॑भिः। अग्ने॒ दक्षैः॑ पुनाहि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑। तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तँ॒ रसम्॑। सर्वँ॒ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं

मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑त॒ꣳ रस॑म्। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑द॒कम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्थ्समर्धयन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ꣳ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ं पु॒नते॒ सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्रम्। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मयम्। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पूतं॑ ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्यय॑नीः सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑ पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥ [८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा

अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरह्नो मनुष्येभ्य उपह्रियते। प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरह्नः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यश्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवत्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयꣳ स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे।

यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यदावस्थेऽन्नꣳ हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यद्दक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनावरुन्धे। भवत्यात्मनाँ। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्राँन्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतथ्सर्वं भवति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥ [९]

अग्निर्वाव संवथ्सरः। आदित्यः परिवथ्सरः। चन्द्रमा इदावथ्सरः। वायुरनुवथ्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तथ्संवथ्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुण-प्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवथ्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यथ्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्सरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजमानः। इदावथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथवा अस्य वायुश्चानुवथ्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। संवथ्सरं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवथ्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ॑ गृहमे॒धिन॑माप्नोति। य॒दा गृ॑हमे॒धिन॑मा॒प्नोति॑। अथा॒ग्निर्भ॑वति। य॒दाग्निर्भ॑वति। अथ॒ गौर्भ॑वति। ए॒षा वै वै॑श्वदे॒वस्य॒ मात्रा॑। ए॒तद्वा ए॒तेषा॑मव॒मम्। अतो॑तो॒ वा उत्त॑राणि॒ श्रेया॑ꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे॑ दे॒वाः स॒मय॑जन्त। तद्वै॑श्वदे॒वस्य॑ वैश्वदेव॒त्वम्॥ ६१॥

अथा॑ऽऽदि॒त्यो वरु॑णꣳ रा॑जानं वरुणप्रघा॒सैर॑यजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्नादि॒त्यः। यद्व॑रुणप्रघा॒सैर्यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नादि॒त्यः। आ॒दि॒त्यस्यै॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। यदा॑दि॒त्यो वरु॑णꣳ राजा॑नं वरुणप्रघा॒सै-रय॑जत। तद्व॑रुणप्रघा॒सानां॑ वरुणप्रघास॒त्वम्। अथ॒ सोमो॒ राजा॒ छन्दा॑ꣳसि साकमे॒धैर॑यजत॥ ६२॥

स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मिꣳ॑श्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। यथ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मिꣳ॑श्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। च॒न्द्रम॑स ए॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। सोमो॒ वै च॒न्द्रमाः॑। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षाथ्सोम॑ं भक्षयति। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। यथ्सोम॑श्च॒ राजा॒ छन्दा॑ꣳसि च स॒मैध॑न्त॥ ६३॥

तथ्सा॑कमे॒धानाꣳ॑ साकमेध॒त्वम्। अथ॒र्तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृय॒ज्ञेना॑यजन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। ऋ॒तूनामे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। यदृ॒तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृय॒ज्ञेनाय॑जन्त। तत्पि॑तृय॒ज्ञस्य॑ पितृयज्ञ॒त्वम्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मं दे॒वं त्र्य॑म्बकैरयजन्त॒ प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै ता अ॑प्रथन्त। य ए॒वं वि॒द्वाꣳस्त्र्य॑म्बकै॒र्यज॑ते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः प॑रमे॒ष्ठिनꣳ॑ शुनासी॒रीये॑णायजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र चा॑तुर्मास्ययाजी मी॑य॒ता (३) न प्रमी॑य॒ता (३) इति॑। जीव॒न्वा ए॒ष ऋ॒तूनप्ये॑ति। यदि॑ व॒सन्ता॑ प्र॒मीय॑ते। व॒स॒न्तो भ॑वति। यदि॑ ग्री॒ष्मे ग्री॒ष्मः। यदि॑ व॒र्षासु॑ व॒र्षाः। यदि॑ श॒रदि॑ श॒रत्। यदि॒ हेम॑न् हेम॒न्तः। ऋ॒तुर्भू॒त्वा स॑वथ्स॒रमप्ये॑ति। स॒व॒थ्स॒रः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ति॒र्वावैषः॥६६॥

प॒रि॒व॒थ्स॒रमाप्नोति शुनासीरीयेण॒ यज॑तेऽजयन्थ्सहस्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑ वैश्वदेव॒त्वꣳ सा॑कमे॒धैर॑यजत स॒मैध॑न्त पितृयज्ञ॒त्वं ज॑यति॒ यस्मि॑न्वा॒युर्हे॑म॒न्तस्त्रीणि॑ च॥ [१०]

उ॒भये॑ यु॒वꣳ सु॒राम॒मुद॑स्था॒न्नि वै यस्य॑ प्रातः सव॒न एकैकोऽसु॒र्यं॑ पव॑मानः प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सता॒ग्निर्वाव स॑वथ्स॒रो दश॑॥१०॥

उ॒भये॒ वा उद॑स्था॒थ्सर्वा॑भिर्मध्य॒तोऽत्र॒ वाव ब्रा॑ह्म॒णेष्वथ॑ गृहमे॒धिन॒ꣳ षट्थ्प॑ष्टिः॥६६॥

उ॒भये॒ वा वैषः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितितानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्तात्थसनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्तात्थसत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्ताथ्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनाꣳ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ताथ्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्ताद्वथ्सा अवस्तात्पश्च च॥——[१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वर्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते।

एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत।

यत्किं चार्वाचीनꣳ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुꣳ स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामꣳश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामराथ्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्ज्यैष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्लोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छतमभिषज्यन्। तच्छतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि

यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयन्नेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्लोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्षिणष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत।

तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्षोडशिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्या॒नाद॑ुपा॒ꣳशु॒सव॑नम्। वा॒च ऐ॑न्द्रवाय॒वम्। द॒क्ष॒क्र॒तुभ्यां॑ मैत्रावरु॒णम्। श्रोत्रा॑दाश्वि॒नम्। चक्षु॑षः शु॒क्राम॒न्थिनौ॑। आ॒त्मन॑ आग्रय॒णम्। अङ्गे॑भ्य उ॒क्थ्यम्॑। आयु॑षो ध्रु॒वम्। प्र॒ति॒ष्ठाया॑ ऋतुपा॒त्रे। य॒ज्ञं वाव तं प्र॒जाप॑ति॒र्निर॑मिमीत। स निर्मि॑तो॒ नाद्रि॑यत॒ सम॑व्ली॒यत। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिरपिवा॒पान॑पश्यत्। तां निर॑वपत्। तैर्वै स य॒ज्ञमप्य॑वपत्। यद॑पिवा॒पा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ असं॑व्लयाय॥२०॥

उ॒पा॒ꣳश्व॒न्त॒र्या॒मौ निर॑मिमीतामिमीत॒ षट्च॑॥ [४]

ऋ॒तमे॒व प॑रमे॒ष्ठि। ऋ॒तं नात्ये॑ति॒ किञ्च॒न। ऋ॒ते स॑मु॒द्र आहि॑तः। ऋ॒ते भूमि॑रि॒यꣳश्रि॒ता। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद्घ॒र्मः प॒र्यव॑र्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः

स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒व॒र्तय॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तद॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॒ मास॒मुद॑सृजत्। प॒र॒मे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॒ मर्त्या॑भ्यः। प्र॒जामनु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते मर्त्या॒मृतम्॑। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परिवथ्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जा॒नस्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॒स्य ब्रह्म॑णा। निव॑र्तयामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒

तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ध्रुतं तच्छ्रुकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विꣳशतिः)॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वप्त्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते।

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवथ्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। या संवथ्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता। शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै

देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दाꣳसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्च्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राणꣳ सन्तनु। प्राणादपानꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यानꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचꣳ सन्तनु। वाच आत्मानꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथिवीꣳ सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षꣳ सन्तनु। अन्तरिक्षाद्दिवꣳ सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षꣳ सन्तनु द्वे च॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान

नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे। इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्॥३३॥

इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत। इन्द्र इद्धर्योः सचा। सम्मिश्ल आवचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः। इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यꣳ रोहयद्दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्। इन्द्र वाजेषु नो अव। सहस्रप्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयाꣳसोऽहन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा अहन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमाग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त उपानयन्॥ ३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्यँन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥ ३८॥

एवꣳ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेथ्स्यन्तीति। त उपाꣳशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥ ३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः पराचीराहुतीरहुत्वा।

स्रुवेणोपसदं जुहुवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप हते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च माꣳसं च। अस्थि

चै॒व तेन॑ मा॒ꣳसं च॒ यज॑मानः॒ सꣳस्कु॑रुते। ता वा ए॒ताः पञ्च॑ दे॒वताः॑। अ॒ग्नीषोमा॑व॒ग्निर्मि॒त्रावरु॑णौ॥४२॥

प॒ञ्च॒प॒ञ्ची वै यज॑मानः। त्वङ्मा॒ꣳसꣳ स्नावाऽस्थि॑ मज्जा। ए॒तमे॒व तत्प॑ञ्चधाविहि॒तमा॒त्मानं॑ वरुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। भे॒ष॒जता॑यै निर्वरुण॒त्वाय॑। तꣳ स॒प्तभि॒श्छन्दो॑भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्। तस्मा॑थ्स॒प्त च॑तुरुत्त॒राणि॒ छन्दा॑ꣳसि प्रातरनुवा॒केऽनू॑च्यन्ते। तमे॒तयो॑पस॒मेत्योपा॑सीदन्। उपा॑स्मै गायता नर॒ इति॑। तस्मा॑दे॒तया॑ बहिष्पवमा॒न उ॑प॒सद्यः॑॥४३॥

ऐच्छ॒न्नन॑य॒ꣳस्ति॒ष्ठ॒न्ते॒ऽनूच्या॒नूच्य॑ स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॒ रात्रि॑या ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्तिं पा॒प्मानं॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे मि॒त्रावरु॑णौ॒ नव॑ च (दे॒वा यज॑मानो दे॒वा दे॒वा यज॑मानो॒ यज॑मानः॒ प्राच॑रं॒ प्रच॑रे॒दाल॑भ॒न्ताल॑भेत मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॒ भ्रातृ॑व्यान्॥)॥ [९]

स स॑मु॒द्र उ॑त्तर॒तः प्राज्व॑लद्धूम्य॒न्तेन॑। ए॒ष वाव स स॑मु॒द्रः। यच्चात्वा॑लः। ए॒ष उ॑वे॒व स भू॑म्य॒न्तः। यद्वे॑द्य॒न्तः। तदे॒तत्त्रि॑श॒लं त्रि॑पूरु॒षम्। तस्मा॒त्तं त्रि॑वित॒स्तं ख॑नन्ति। स सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत आसीत्। तं यद॒स्या अध्य॒जन॑यन्। तस्मा॑दादि॒त्यः॥४४॥

अथ॒ यथ्सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत॒ आसी॑त्।

साऽस्य॑ कौशि॒कताँ॑। तं त्रि॒वृताऽभि प्रास्तु॑वत। तं त्रि॒वृताऽद॑दत। तं त्रि॒वृताऽह॑रन्। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्राँ॑। तं प॑ञ्चद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तं प॑ञ्चद॒शेनाद॑दत। तं प॑ञ्चद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्राँ॑॥४५॥

तꣳ स॑प्तद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाद॑दत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्राँ॑। तस्य॑ सप्तद॒शेनं॑ ह्रि॒यमा॑णस्य॒ तेजो॒ हरो॑ऽपतत्। तमे॑कवि॒ꣳशेना॒भि प्रास्तु॑वत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाद॑दत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाह॑रन्। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्राँ॑। ते यत्त्रि॒वृताँ॑ स्तु॒वते॑॥४६॥

त्रि॒वृते॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तं त्रि॒वृते॒व ह॑रन्ति। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्राँ॑। अ॒ग्निर्वै त्रि॒वृत्। याव॒द्वा अ॒ग्नेर्दह॑तो धू॒म उ॒देत्यानु॒ व्येति॑। ताव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्राँ॑। अ॒ग्नेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कताँ॑ गमयन्ति। अथ॒ यत्प॑ञ्चद॒शेनं॑ स्तु॒वते॑। प॒ञ्च॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते॥४७॥

तं प॑ञ्चद॒शेने॒व ह॑रन्ति। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्राँ॑। च॒न्द्रमा॒ वै प॑ञ्चद॒शः। ए॒ष हि प॑ञ्चद॒श्याम॑पक्षी॒यते॑। प॒ञ्च॒द॒श्यामा॑पू॒र्यते॑। च॒न्द्रम॑स ए॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कताँ॑ गमयन्ति।

अथ॒ यथ्स॑प्तद॒शेन॑ स्तु॒वते॑। स॒प्त॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। त२ स॑प्तद॒शेने॒व ह॑रन्ति॥४८॥

याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। प्र॒जाप॑तिर्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒२ सायु॑ज्य२ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। अथ॒ यदे॑कवि॒२शेन॑ स्तु॒वते॑। ए॒क॒वि॒२शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तमे॑कवि॒२शेने॒व ह॑रन्ति। याव॑त्येक-वि॒२शस्य॒ मात्रा॑। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑कवि॒२शः। आ॒दि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तत्॥४९॥

मात्रा॒२ सायु॑ज्य२ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। ते कु॒श्यौ॑। व्य॑घ्नन्। ते अ॑होरा॒त्रे अ॑भवताम्। अह॑रे॒व सु॒वर्णा॑ऽभवत्। र॒ज॒ता रात्रिः॑। स यदा॑दि॒त्य उ॒देति॑। ए॒तामे॒व तथ्सु॒वर्णां॑ कु॒शीमनु॒ समे॑ति। अथ॒ यद॑स्त॒मेति॑। ए॒तामे॒व तद्र॑ज॒तां कु॒शीमनु॒संवि॑शति। प्र॒ह्लादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमुदा॑स्यत्। स प्र॑द॒रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्प्रद॒राद॑द॒कं नाचा॑मेत्॥५०॥

आ॒दि॒त्यः प॑ञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑ स्तु॒वते॑ पञ्चद॒शेने॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते सप्त॒दशेने॒व ह॑रन्त्यादि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तद्वि॑शति च॒त्वारि॑ च॥ [१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कतमानि तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविꣳशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। विलोम तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः

सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति॥ ५४॥

एकविꣳश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युद-भवन्॥ ५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥ ५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाꣳस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सꣳश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्यादधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥ ५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्क त्रिष्टुप्च प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं

छ॑न्दोर॒थमा॒स्थाय॑। ए॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सम॑चरत्। ए॒तꣳ ह॒ वै छ॑न्दोर॒थमा॒स्थाय॑। ए॒तमध्वा॑न॒मनु॒ सञ्च॑रति। येनै॒ष ए॒तथ्स॒ञ्चर॑ति। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सोमे॑न॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒भ॒व॒न्वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒त्य॑दधा॒द्द्वाद॑शा॒क्षराण्यप॒च्छिद्या॑दधादा॒स्थाय॒ षड्व॑॥——[१२]

अ॒ग्नेः कृत्ति॑का॒ यत्पुण्यं॑ दे॒वस्य॑ सवि॒तुर्ब्र॑ह्मवा॒दिनः॒ कत्यृ॒तमे॒व दे॒वा वा आयु॑षः प्रा॒णमिन्द्रो॑ दधी॒चो दे॑वासु॒राः स प्र॒जाप॑तिः॒ स स॑मु॒द्रो ये वै च॒त्वार॒स्तस्यावा॑चो॒ द्वाद॑श॥१२॥

अ॒ग्नेः कृत्ति॑का देवगृ॒हा ऋ॒तमे॒वर्ध्यामे॒व ति॒स्रः परा॑ची॒र्ये वै च॒त्वारो॒ नव॑पश्चा॒शत्॥५९॥

अ॒ग्नेः कृत्ति॑का॒ य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्येवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम ꣳहस

इत्याह। अꣳहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यꣳ समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽवरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥ ७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥ ८॥

इन्द्रियमेवावरुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्ञन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥ ९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः

संवथ्स॒रः। स॒ंव॒थ्स॒रेणै॒वास्मा॒ अन्न॒मव॑रुन्धे। वै॒श्व॒दे॒व-श्च॒रुर्भ॑वति। वै॒श्व॒दे॒वं वा अन्नम्॑। अन्न॑मे॒वास्मै॑ स्वदयति॥१०॥

प्र॒थ॒म॒जो व॒थ्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सौ॒म्यꣳ श्या॑मा॒कं च॒रुं निर्व॑पति। सोमो॒ वा अ॑कृष्टप॒च्यस्य॒ राजा॑। अ॒कृ॒ष्ट॒प॒च्यमे॒वास्मै॑ स्वदयति। वासो॒ दक्षि॑णा। सौ॒म्यꣳ हि दे॒वत॑या॒ वासः॒ समृ॑द्ध्यै। सर॑स्वत्यै च॒रुं निर्व॑पति। सर॑स्वते च॒रुम्। मि॒थु॒नमे॒वाव॑ रुन्धे। मि॒थु॒नौ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। एति॒ वा ए॒ष य॑ज्ञमु॒खादृ॑ध्याः। यो॑ऽग्नेर्दे॒वता॑या॒ एति॑। अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रो॑ऽग्निः। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खादृ॑ध्या॑ अ॒ग्नेर्दे॒वता॑यै॒ नैति॑॥११॥

ईयुर्नि॒रव॑दयतेऽङ्गु॒ष्ठाभ्या॑ जुहो॒त्यनु॑मतिर्दे॒वता॑ नि॒र्वप॑ति व॒ही दक्षि॑णा॒ यदे॒न्द्रं दध्यप॑राभावाय स्वदयति॒ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै॒ षड्ढ॑॥ [१]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ताः सृ॒ष्टा न प्राजा॑यन्त। सो॑ऽग्निर॑कामयत। अ॒हमि॒माः प्रज॑नयेय॒मिति॑। स प्र॒जाप॑तये॒ शुच॑मदधात्। सो॑ऽशोचत्प्र॒जामि॒च्छमा॑नः। तस्माद्यं च॑ प्र॒जा भु॒नक्ति॒ यं च॒ न। तावु॒भौ शो॑चतः प्र॒जामि॒च्छमा॑नौ। तास्व॒ग्निमप्य॑सृजत्। ता अ॒ग्निरध्यै॑त्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒ वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः सं॑वथ्स॒रस्य॒ प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पुष्टि॑पतयः। सं॒व॒थ्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मानपि॒ न प्रायु॑क्ष॒तेति॑॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मारु॒तꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो निरु॑प्यते॑। य॒ज्ञस्य॒ क्लृप्त्यै॑। प्र॒जाना॒मघा॑ताय। स॒प्तक॑पालो भवति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒णश ए॒वास्मै॒ विशं॑ कल्पयति। स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॒स्ता अ॑वधिषुः। क॒थमप॑राः सृजे॒येति॑। तस्य॒ शुष्म॑ आ॒ण्डं भू॒तं निर॑वर्तत। तद्व्यु॑द॑हरत्। तद॑पोषयत्। तत्प्राजा॑यत। आ॒ण्डस्य॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यदा॒मिक्षा॑। यद्व्यु॒द्धर॑ति॥१५॥

प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः पोषयति। वै॒श्व॒दे॒व्या॑मिक्षा॑ भवति। वै॒श्व॒दे॒व्यो॑ वै प्र॒जाः। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्रज॑नयति। वाजि॑न॒मान॑यति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति।

द्यावापृथिव्य एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीꣳषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥ [२]

त्रिवृद्बर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा

पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमवरुन्धे। प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्क्ता हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्ध्यै। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते। नवानूयाजाः। अष्टौ हवीꣳषि। द्वावाघारौ। द्वावाज्यभागौ॥२१॥

त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रिꣳशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यजमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त

उपतिष्ठेरन्। यद्ब्रह्मानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। ब्रह्मानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यत्प्राङ्द्येत। देवलोकमभिजयेत्। यद्दक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं

यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दाꣳसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतथ्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यौ भागधेयमेते चत्वारि च॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं

पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥ २९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजित ँ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥ ३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य ँ सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशूनेवावरुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवी ँ षि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥ ३१॥

प्राणापानावेवावरुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवावरुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च

भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमवरुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवीꣳषि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप एवैनामुप नयति। यज्ञारꣳ सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥ ३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। यत्पत्नीं पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥ ३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्तिष्ठं जुहोति॥ ३७॥

प्रत्यङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत

इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति।

अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्थ्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्थ्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भविते। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्नन्। न हि देवा अहुतस्याश्नन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो-

ऽजुहवुः॥४३॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ म॒रुद्भ्यो॑ गृहमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जुह्व॑ति। भव॑त्या॒त्मनाँ॑। पराँ॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ पाक॒त्रा क्रि॒यते॑। प॒शव्यं॑ तत्। पा॒क॒त्रा वा ए॒तत्क्रि॑यते। यन्नेध्माब॒र्हिर्भव॑ति। न सा॑मिधे॒नीर॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑। नानू॑या॒जाः। य ए॒वं वेद॑। प॒शु॒मान्भ॑वति। आज्य॑भागौ यजति। य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरे॑ति। म॒रुतो॑ गृहमे॒धिनो॑ यजति। भा॒ग॒धेये॑नै॒वैना॒न्थ्समर्ध-यति। अ॒ग्निꣳस्विष्ट॒कृतं॑ यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति॥४५॥

असु॑रा अश्रयन्गृहमे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्नजुहवुर॒न्वाहेडा॑न्तो भवति॒ द्वे च॑॥ [६]

यत्पत्नी॑ गृहमे॒धीय॑स्याश्नी॒यात्। गृ॒ह॒मे॒ध्ये॑व स्या॑त्। वि त्व॑स्य य॒ज्ञ ऋ॑ध्येत। यन्नाश्नी॒यात्। अगृ॑हमेधी स्यात्। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्ध्येत। प्रति॑वेशं पचेयुः। तस्या॑श्नीयात्। गृ॒ह॒मे॒ध्ये॑व भ॑वति। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्ध्यते॥४६॥

ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आञ्ज॑ता॒भ्य॑ञ्जत। अनु॑ व॒थ्सान॑वासयन्। तेभ्योऽसु॑रा॒ः क्षुधं॒ प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑

लो॒कमवि॑त्वा। असु॑रा॒न्पुन॑रगच्छत्। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑ते॒ऽभ्य॑ञ्जते॥४७॥

अनु॑ व॒थ्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॒ प्रहि॑णोति। ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्मानै॒व श्व इन्द्रो॒ निहि॑तभाग उपावर्ति॒तेति॑। तानिन्द्रो॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॒ꣳ समर्धयति। ऋ॒ष॒भमाह्व॑यति। व॒ष॒ट्का॒र ए॒वास्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्य॑स्य वृङ्क्ते। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परां॑ परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॒ मन्य॑मानः। सो॑ऽब्रवीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑। ते॑ऽब्रुवन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृणामहै॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्याता॒ इति॑। त ए॑न॒मध्य॑क्रीडन्। तत्क्री॒डिनां॑ क्रीडि॒त्वम्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्य॑ः प्रथ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्यते॒ विजि॑त्यै। सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑

वृत्रमहन्थ्समृद्ध्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पश्वं हवीꣳषि। एतद्ब्राह्मण ऐन्द्राग्नः। अथैष ऐन्द्रश्चरुर्भवति॥५०॥

उद्धारं वा एतमिन्द्र उदहरत। वृत्रꣳ हत्वा। अन्यासु देवतास्वधि। यदेष ऐन्द्रश्चरुर्भवति। उद्धारमेव तं यजमान उद्धरते। अन्यासु प्रजास्वधि। वैश्वकर्मण एककपालो भवति। विश्वान्येव तेन कर्माणि यजमानोऽवरुन्धे॥५१॥

ऋच्यतेऽभ्यञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्यष्टौ च॥ [७]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशादमुञ्चत्। साकमेधैः प्रत्यस्थापयत्। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवादयत। पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकमगमयत्। यद्वैश्वदेवेन यजते। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। ता वरुणप्रघासैर्वरुणपाशान्मुञ्चति। साकमेधैः प्रतिष्ठापयति। त्र्यम्बकै रुद्रं निरवदयते॥५२॥

पितृयज्ञेन सुवर्गं लोकं गमयति। दक्षिणतः प्राचीनावीती निर्वपति। दक्षिणावृद्धि पितृणाम्। अनादृत्य तत्। उत्तरत एवोपवीय निर्वपेत्। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। अथो यदेव दक्षिणार्धेऽधि श्रयति। तेन दक्षिणावृत्। सोमाय

पितृमते पुरोडाशꣳ षट्कपालं निर्वपति। संवत्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवत्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिँल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो

हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितॄणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः

प्रमी॑यते। क॒शिपु॑ कशिप॒व्या॑य। उ॒प॒बर्ह॑णमुपबर्ह॒ण्या॑य। आञ्ज॑नमाञ्ज॒न्या॑य। अ॒भ्यञ्ज॑नमभ्यञ्ज॒न्या॑य। य॒था॒भा॒गमे॒-वैना॑न्प्रीणाति॥६०॥

नि॒रव॑दयते पितृ॒मान॑ग्निष्वा॒त्ता एक॒योप॑ मन्थ॒त्यखा॑ता भवति मनु॒ष्या॑णां पद्यन्ते परिद॒ध्यान्मी॑यते॒ पश्च॑ च॥[८]

अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ पि॒तृभ्यः॑ समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ ब्रू॒हीत्या॑ह। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। एका॒मन्वा॑ह। एका॒ हि पि॑तृ॒णाम्। त्रिरन्वा॑ह। त्रिर्हि दे॒वाना॑म्। आ॒घा॒रावाघा॑रयति। य॒ज्ञ॒प॒रुषो॒रन॑न्तरित्यै। नार्षे॒यं वृ॑णीते। न होता॑रम्॥६१॥

यदा॑र्षे॒यं वृ॑णी॒त। यद्धोता॑रम्। प्र॒मायु॑को॒ यज॑मानः स्यात्। प्र॒मायु॑को॒ होता॑। तस्मा॒न्न वृ॑णीते। यज॑मानस्य॒ होतु॑र्गोपी॒थाय॑। अप॑ बर्हिषः प्रया॒जान् य॑जति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जा ए॒व मृ॒त्योरुथ्सृ॑जति। आज्य॑भागौ यजति॥६२॥

य॒ज्ञस्यै॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरे॑ति। प्रा॒ची॒ना॒वी॒ती सोमं॑ यजति। पि॒तृ॒दे॒व॒त्या॑ हि। ए॒षाऽऽहु॑तिः। पञ्चकृत्वोऽव॑ द्यति। पञ्च॒ ह्ये॑ता दे॒वता॑ः। द्वे पु॑रोऽनुवा॒क्ये॑। या॒ज्या॑ दे॒वता॑ वषट्का॒रः। ता ए॒व प्री॑णाति। सन्त॑त॒मव॑ द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽत्यानयति। रात्रिये द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतो-ऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सरमेव तद्यजति। पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितॄनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र

पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्लीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्भवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितॄन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथं त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव

प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्तत्मवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥ [९]

प्रतिपूरुषमेकंकपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकंकपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन

पूर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तयैवैनꣳ सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीप्सन्ते। मूतेकृत्वा-ऽऽसजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकेश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्च॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सोऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनु॑मत्यै प्रथम॒जो व॒त्सो ब॑हुरू॒पा हि प॒शव॒स्तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं यद॒ग्नयेऽनी॑कवत उद्धा॒रं वा अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं पञ्च॑सप्ततिः॥७५॥

अनु॑मत्यै॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्येन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं

निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनी। तेनाग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनेन्द्री। यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्ध्यै। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाꣳसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षाꣳसि प्रणुदते। समूढꣳ रक्षः सन्दग्धꣳ रक्ष इत्याह। रक्षाꣳस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्ध्यै॥५॥

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्यं। नमुचिमासुरं नालभत। तꣳ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धाꣳ सन्दधावहै। अथ त्वाऽवं स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष

शुष्को॒ नार्द्रो व्यु॑ष्टाऽऽसीत्। अनु॑दितः॒ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्दिवा॒ न नक्तम्॑। तस्यै॒तस्मि॑ँल्लो॒के। अ॒पां फेने॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तदे॑न॒मन्व॑वर्तत। मित्र॑द्रु॒गिति॑॥ ७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॒ꣳस्यपा॑हत। यद॑पामार्गहो॒मो भव॑ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। इ॒मान्दिशं॑ यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षाꣳ॑सि हन्ति॥ ८॥

स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यतन॑म्। स्व ए॒वायत॑ने॒ रक्षाꣳ॑सि हन्ति। प॒र्ण॒मये॑न स्रु॒वेण॑ जुहोति। ब्रह्म॒ वै प॒र्णः। ब्रह्म॑णै॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। ह॒तꣳ रक्षो॒ऽवधिष्म॒ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒ꣳ स्तृत्यै॑। यद्वस्ते॒ तद्दक्षि॑णा नि॒रव॑त्यै। अप्र॑तीक्ष॒मायं॑न्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥ ९॥

य॒च्छु॒ति॒ वरु॑णं॒ तृती॑यं॒ विजि॑त्या असृजत॒ समृ॑द्ध्यै हनो॒ मित्र॑द्रु॒गिति॑ हन्ति॒ स्तृत्यै॒ त्रीणि॑ च॥ [१]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पति। स॒व॒त्स॒रो वै धा॒ता। स॒व॒त्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्रज॑नयति। अन्वे॒वास्मा॒

अनु॑मतिर्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वां वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालम्॥१०॥

वै॒ष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः॑। वी॒र्यं॑ विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्ये॑ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॑ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेने॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑-दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जानां॑ प्रजनयि॒ता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्रदापयि॒ता। सोम॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्रज॑नयति। वृ॒द्धामिन्द्रः॒ प्रय॑च्छति। ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सो॒मा॒पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। पू॒षा प॑शू॒नां प्र॑जनयि॒ता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्रदापयि॒ता। सोम॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति। पू॒षा प॒शून्प्रज॑नयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे।

तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यै॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्ध्यै। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। भगाय चरुं वावाताये गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सꣳश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्ध्यै। मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा

समृ॑द्ध्यै। आ॒श्वि॒नं द्वि॑कपा॒लꣳ स॑ङ्ग्रही॒तुर्गृ॒हे। अ॒श्विनो॒ वै दे॒वाना॑ं भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। स॒वा॒त्यौ॑ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। पौ॒ष्णं च॒रुं भा॑गदु॒घस्य॑ गृ॒हे॥२०॥

अन्नं॒ वै पू॒षा। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। श्या॒मो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। रौ॒द्रं गा॑वीधु॒कं च॒रुम॑क्षावा॒पस्य॑ गृ॒हे। अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। श॒बल॒ उद्वा॑रो॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। द्वाद॑शै॒तानि॑ ह॒वीꣳषि॑ भवन्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रमव॑रुन्धे। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति॥२१॥

यन्न प्र॑ति नि॒र्वपे॑त्। र॒त्निन॑ आ॒शिषोऽव॑रुन्धीरन्। प्रति॒निर्व॑पति। इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालम्। इन्द्रा॑याꣳहो॒मुचे॑। आ॒शिष॑ ए॒वाव॑रुन्धे। अ॒यं नो॒ राजा॑ वृत्र॒हा राजा॑ भू॒त्वा वृ॒त्रं व॑ध्या॒दित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। मै॒त्रा॒बा॒र्ह॒स्प॒त्यं भ॑वति। श्वे॒तायै॑ श्वे॒तव॑थ्सायै दु॒ग्धे॥२२॥

बा॒र्ह॒स्प॒त्ये मै॒त्रमपि॑ दधाति। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्रति॑ष्ठापयति। बा॒र्ह॒स्प॒त्येन॒ पूर्वे॑ण॒ प्रच॑रति। मु॒ख॒त ए॒वास्मै॒ ब्रह्म॒ सꣳश्य॑ति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रम॒न्वार॑म्भयति। स्व॒यं॒कृता वेदि॑र्भवति। स्व॒यं॒

दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवथ्सा दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रन्नित्वाय समृद्ध्यै पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवावरुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैना निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो

श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवावरुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवावरुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथ्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां

करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षरा-ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुफ्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वैभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥ ३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥—[५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्ण्यं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥ ३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टꣳ ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥ ३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा

ह्यापः। शुक्रꣳ हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतꣳ हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवावरुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति ताप्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सौऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्न द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी

उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन्राष्ट्र इत्याह। विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैन पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैन पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैन पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसा विरोक इति त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्य

त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥

व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतꣳ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्त्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवावरुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवावरुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवावरुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवावरुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूञ्जिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवावरुन्धे। एकविꣳशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवीन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।

तैर्वै स रा॒ष्ट्रम॑भवत्। यत्पा॒र्थानि॑ जु॒होति॑। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं पूर्वे॑षामुत्त॒मं भ॑वति। ऐ॒न्द्रमुत्त॑रेषां प्रथ॒मम्। ब्रह्म॑ चै॒वास्मै॑ क्ष॒त्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। अथो॒ ब्रह्म॑न्ने॒व क्ष॒त्रं प्रति॑-ष्ठापयति॥४४॥

षड्व॒रस्ता॑दभिषे॒कस्य॑ जुहोति। षडु॒परि॑ष्टात्। द्वाद॑श॒ सम्प॑द्यन्ते। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒ंव॒थ्स॒रः खलु॒ वै दे॒वानां॒ पूः। दे॒वाना॑मे॒व पुरं॑ मध्य॒तो व्यव॑सर्पति। तस्य॒ न कुत॑श्च॒नोपा॑व्या॒धो भ॑वति। भू॒ताना॒मवे॑ष्टीर्जुहोति। अत्रा॑त्र॒ वै मृ॒त्युर्जा॑यते। यत्र॑यत्रै॒व मृ॒त्युर्जाय॑ते। तत॑ ए॒वैन॒मव॑यजते। तस्मा॑द्राज॒सूये॑नेजा॒नो नाभिच॑रित॒वै। प्र॒त्यगे॑नमभिचा॒रः स्तृ॑णुते॥४५॥

रु॒न्धे॒ सम॑ष्ठ्या असिच्यत स्थापयति॒ जाय॑ते॒ पञ्च॑ च॥ [७]

सोम॑स्य॒ त्विषि॑रसि॒ तव॑व मे॒ त्विषि॑र्भूया॒दिति॑ शार्दूल-च॒र्मोप॑स्तृणाति। यैव सोमे॒ त्विषिः॑। या शा॑र्दू॒ले। तामे॒वाव॑रुन्धे। मृ॒त्योर्वा ए॒ष वर्णः॑। यच्छा॑र्दू॒लः। अ॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒मृत॑मसि मृ॒त्योर्मा॑ पा॒हीति॒ हिर॑ण्य॒मुपा॑स्यति।

अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबꣳ सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दꣳशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुण-

योर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजऽ एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिदिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावर्वृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्ङेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तेनैवैनꣳ सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ संव्येष्ठसारथी। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैफ्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे

म॒न्युर्भू॑या॒दिति॒ वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑ मुञ्चते। प॒शू॒नां वा ए॒ष म॒न्युः। यद्व॑रा॒हः। तेनै॒व प॑शू॒नां म॒न्युमा॒त्मन्ध॑त्ते। अ॒भि वा इ॒यꣳ सु॑षुवा॒णं का॑मयते। तस्यै॑श्व॒रेन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मादा॑तोः। वारा॑ही उपा॒नहा॒वुप॑मुञ्चते। अ॒स्या ए॒वान्तर्ध॑त्ते। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्यानाँ॑त्यै॥५६॥

नमो॑ मा॒त्रे पृ॑थि॒व्या इत्या॒हाहिꣳ॑सायै। इय॑द॒स्यायु॑र॒स्यायु॑र्मे धे॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ऊर्ग॒स्यूर्जं॑ मे धे॒हीत्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। युङ्ङ॑सि॒ वर्चो॑ऽसि॒ वर्चो॒ मयि॑ धे॒हीत्या॑ह। वर्च॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒रूर्जं॒ वर्चो॑ दधाति। र॒थ॒वि॒मो॒च॒नीया॑ जुहोति॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा॑ भवन्ति। रथ॑श्चतु॒र्थः। तस्माँ॑च्च॒तुर्जु॑होति। यदु॒भौ स॒हाव॒तिष्ठे॑ताम्। स॒मा॒नं लो॒कमि॑याताम्। स॒ह स॑ङ्ग्रही॒त्रा र॑थ॒वाह॑ने॒ रथ॒माद॑धाति। सु॒व॒र्गादे॒वैनं॑ लो॒काद॒न्तर्द॑धाति। ह॒ꣳ॒सः शु॑चि॒षदित्याद॑धाति। ब्रह्म॑णै॒वैन॑मुपाव॒हर॑ति। ब्रह्म॒णा-ऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्द॒साऽऽद॑धाति। अति॑च्छन्दा॒ वै सर्वा॑णि॒

छन्दाꣳसि। सर्वे॑भिरे॒वैनं॒ छन्दो॑भि॒राद॑धाति। वर्ष्म॒ वा ए॒षा छन्द॑साम्। यदति॑च्छन्दाः। यदति॑च्छन्दसा॒ दधा॑ति। वर्ष्मै॒वैनꣳ समा॒नानां॑ करोति॥५८॥

प॒द्य॒न्ते॒ द॒धा॒ति॒ वी॒र्ये॑णेत्या॒हाना॑त्यै॒ प्रति॑ष्ठित्यै॒ ब्रह्म॒णाऽऽद॑धाति स॒प्त च॑॥ [९]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह। मै॒त्रं वा अहः॑। वा॒रु॒णी रात्रिः॑। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒वैन॑मु॒पाव॑हरति। मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णो॒ऽसीत्या॑ह। मै॒त्रो वै दक्षि॑णः। वा॒रु॒णः स॒व्यः। वै॒श्व॒दे॒व्या॑मिक्षा॑। स्वमे॒वैनौ॑ भाग॒धेय॑मु॒पाव॑हरति। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैरित्या॑ह॥५९॥

वै॒श्व॒दे॒व्यो॑ वै प्र॒जाः। ता ए॒वाद्याः॑ कुरुते। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑र॒सीत्य॑धीवा॒समास्तृ॑णाति सयोनि॒त्वाय॑। स्यो॒नामा सी॑द सु॒षदा॒मा सी॒देत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। मा त्वा॑ हिꣳसी॒न्मा मा॑ हिꣳसी॒दित्या॒हाहिꣳ॑सायै। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः प॒स्त्या॑स्वा साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतु॒रित्या॑ह। साम्रा॑ज्यमे॒वैनꣳ॑ सु॒क्रतुं॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। स॒वि॒तार॑मे॒वैनꣳ॑ स॒त्यस॑वं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒

इत्याह। इन्द्रमेवैनꣳ सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनꣳ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनꣳ सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाꣳसि। सत्यमेवावरुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवावरुन्धे॥६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मा अवरपरꣳ रन्धयति। एवꣳ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओ॒द॒नमुद्ब्रु॑वते। प॒र॒मे॒ष्ठी वा ए॒षः। यदो॑द॒नः। प॒र॒मामे॒वैन॒ꣳ श्रियं॑ गमयति। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)-नित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। शौ॒नः॒ शे॒पमाख्या॑पयते। व॒रु॒ण॒पा॒शादे॒वैनं॑ मुञ्चति। प॒रः॒ श॒तं भ॑वति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। मा॒रु॒तस्य॒ चैक॑विꣳशतिकपालस्य वैश्वदे॒व्यै चा॒मिक्षा॑या अ॒ग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॑ स॒मव॑द्यति। दे॒वता॑भिरे॒वैन॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। अ॒पान्नप्त्रे॒ स्वाहो॒र्जो नप्त्रे॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ गृ॒हप॑तये॒ स्वाहेति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति॥६४॥

दे॒वैरित्या॑ह स॒त्यस॑वं करोति त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति सत्यानृ॒ते ए॒वाव॑रुन्धे करोति श॒तेन्द्रि॑यः॒ षट् च॑॥ [१०]

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि धा॒त्रे र॒त्निना॑न्देवसु॒वाम॒र्थेतो॒ देवी॒र्दिशः॒ सोम॒स्येन्द्र॑स्य मि॒त्रो दश॑॥१०॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि वैष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लमन्नं॒ वै पू॒षा वाशाः॒ स्थेत्या॑ह॒ दिशो॒ व्यास्था॑पय॒त्युद॑ङ्घ॒रेत्य॒ ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑ज॒ञ्चतु॑ष्षष्टिः॥६४॥

ए॒तद्ब्रा॑ह्मणानि॒ प्रति॑ तिष्ठति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। तथ्स ँ सृद्भिरनु समसर्पत्। तथ्स ँ सृपाꣳ स ँ सृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयेँ। सवित्रा प्रसवेन तृतीयेँ। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाँऽष्टमे। त्वष्ट्रा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाँऽऽप्नोत्। यथ्स ँ सृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं

क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अवरुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवावरुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमव यजते॥६॥

अ॒न॒ड्वाह॑म॒ग्नीधे॑। वह्नि॒र्वा अ॑न॒ड्वान्। वह्नि॑र॒ग्नीत्। वह्नि॑नै॒व वह्नि॑ य॒ज्ञस्याव॑रुन्धे। इन्द्र॑स्य सुषुवा॒णस्य॑ त्रे॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। भृगु॒स्तृती॑यमभवत्। श्रा॒य॒न्तीयं॒ तृती॑यम्। सर॑स्वती॒ तृती॑यम्। भा॒र्ग॒वो होता॑ भवति। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति। वा॒र॒व॒न्तीय॑मग्निष्टोमसा॒मम्। सा॒र॒स्व॒तीर॒पो गृ॑ह्णाति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्याव॑रुद्ध्यै। श्रा॒य॒न्तीयं॑ ब्रह्मसा॒मं भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यꣳ श्रयति। वा॒र॒व॒न्तीय॑मग्निष्टोमसा॒मम्। इ॒न्द्रि॒यमे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं॑ वारयति॥ ७॥

वि॒राड्व॒जाप॑ति॒रश्वः॑ प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑ यजते ब्रह्मसा॒मं भ॑वति स॒प्त च॑॥ [२]

ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दिशोऽनून्म॑दितोः। यं दिशोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति। दि॒शामवे॑ष्टयो भवन्ति। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑ तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय। पञ्च॑ दे॒वता॑ यजति। पञ्च॒ दिशः॑। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑ तिष्ठति। ह॒विषो॑हविष इ॒ष्ट्वा बा॑र्हस्प॒त्यम॒भिघा॑रयति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्यो॑ वै बृह॒स्पतिः॑। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति॥ ८॥

आ॒दि॒त्यां म॒ल्हां ग॒र्भिणी॒मा ल॑भते। मा॒रु॒तीं पृश्निं॑ पष्ठौ॒हीम्। विशं॑ चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। आ॒दि॒त्यया॒

पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमवरुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवाना ँ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षेत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवी ँ षि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवत्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवत्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥ [४]

इन्द्र॑स्य सुषुवा॒णस्य॑ दश॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। स यत्प्र॑थ॒मं नि॒रष्ठी॑वत्। तत्क॑लमभवत्। यद्वि॒तीयम्॑। तद्व॒दर॑म्। यत्तृ॒तीयम्॑। तत्क॒र्कन्धु॑। यन्न॒स्तः। स सि॒ꣳहः। यदक्ष्यौ॑॥१५॥

स शा॑र्दू॒लः। यत्कर्ण॑योः। स वृकः॑। य ऊ॒र्ध्वः। स सोमः॑। याऽवा॑ची। सा सुरा॑। त्र॒याः सक्त॑वो भवन्ति। इ॒न्द्रि॒यस्याव॑रुद्ध्यै। त्र॒याणि॒ लोमा॑नि॥१६॥

त्विषि॑मे॒वाव॑रुन्धे। त्रयो॒ ग्रहाः॑। वी॒र्य॑मे॒वाव॑रुन्धे। नाम्ना॑ दश॒मी। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णा इ॑न्द्रि॒यं वी॒र्यम्॑। प्रा॒णाने॒वेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते। सीसे॑न क्ली॒बाच्छष्पा॑णि क्रीणाति। न वा ए॒तदयो॒ न हिर॑ण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्॑। न स्त्री न पुमान्॑। यत्क्ली॒बः। न सोमो॒ न सुरा॑। यथ्सौ॑त्रामा॒णी समृ॑द्ध्यै। स्वाद्वी॒न्त्वा॑ स्वा॒दुनेत्या॑ह। सोम॑मे॒वैना॑ करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्या॑ पच्यस्व॒ सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता॑भ्यः॒ पच्य॑ते। ति॒स्रः सꣳसृ॑ष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रात्री॑ः क्री॒तः सोमो॒ वस॑ति। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॒मिति॒ यजु॑षा पुनाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पुनाति।

प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तनेत्या॑ह। वारे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॒णेति॒ नैतया॑ पुनीयात्। व्यृ॑द्धा॒ ह्ये॑षा। अ॒ति॒प॒वि॒तस्यै॒तया॑ पुनीयात्। कु॒विद॒ङ्गेत्यनि॑रुक्तया प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। एक॑य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। आ॒श्वि॒नं धू॒म्रमाल॑भते। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वाग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिषज्यति। ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भꣳ सौ॑न्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृह्णाति भिषज्य॒त्येकं॑ च॥ [५]

यत्रि॒षु यूपे॑ष्वा॒लभ॑त। ब॒हि॒र्धाऽस्मा॑दिन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। ए॒क॒यूप आल॑भते। ए॒क॒धैवास्मि॑न्निन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ दधाति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। नैतेषां॑ पशू॒नां पु॑रो॒डाशा॑ भवन्ति। ग्रह॑पुरोडाशा॒ ह्ये॑ते। यु॒वꣳ सु॒राम॑मश्वि॒नेति॑ सर्वदेव॒त्ये॑ याज्यानुवा॒क्ये॑ भवतः। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामवं नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्ध्यै। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवावं रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवावं रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमवं यजते। वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वꣳ सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोम उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति शतातृण्णायाꣳ समवनयति॥२४॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। दक्षि॑णे॒ऽग्नौ जु॑होति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। हिर॑ण्यमन्त॒रा धा॑रयति। पू॒ताम॒वैनां॑ जुहोति। श॒तमा॑नं भवति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। यत्रै॒व श॑तातृ॒ण्णां धा॒रय॑ति॥२५॥

तन्निद॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। पि॒तॄन् वा ए॒तस्यै॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छति। य२ सोमो॑ऽति॒ पव॑ते। पि॒तॄणां या॑ज्यानुवा॒क्या॑भि॒रुप॑ तिष्ठते। यदे॒वास्य॑ पि॒तॄनि॑न्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ गच्छ॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ति॒सृभि॒रुप॑ तिष्ठते। तृ॒तीये॒ वा इ॒तो लो॒के पि॒तरः॑। तानेव प्री॑णाति। अथो॒ त्रीणि॒ वै य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। अ॒ध्व॒र्युर्होता॑ ब्र॒ह्मा। त उप॑तिष्ठन्ते। यान्ये॒व य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्री॒णा॒ति॒ प्र॒थ॒मो दक्षि॑णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

अ॒ग्निष्टो॒ममग्र॒ आह॑रति। य॒ज्ञ॒मु॒खं वा अ॑ग्निष्टो॒मः। य॒ज्ञ॒मु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा क्र॑मते। अथै॒षो॑ऽभिषेच॒नीय॑श्चतु-स्त्रि॒२शप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रि॒२श॒द्वै दे॒वताः॑। ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतुस्त्रि॒२शः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति।

स॒ꣳश॒र ए॒ष स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम्। यद्विष॑मा॒ः स्तोमाः॑॥२७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्तः॒ श्लेष॑णं॒ त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽस॒ꣳशरः। तेन॑ यथापू॒र्वम्। आ॒त्मने॒वाग्निष्टो॒मेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्त्यै॥२८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भ॑वति। वाग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः। सर्वा॑सामे॒व प्र॒जाना॒ꣳ सूयते। सर्वा॑ एनं प्र॒जा राजेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्दश॒ क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये स॑म्भा॒र्या॑ अक्रन्॑॥२९॥

यदाह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रिय॒ इति॑। तेने॒व य॑ज्ञमु॒खान्नय॑न्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति। अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उद्व॑तीर्भवन्ति। उद्व॒द्वा अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आनु॑ष्टुभो राज॒न्यः॑॥३०॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्यनु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादेति॑। नैन॒ꣳ स॒व उप॑नमति।

यः सामभ्य एति। पापीयान्थ्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानाꣳ सामानि। तैरमुष्मिँल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानाꣳ सामानि। तैरस्मिँल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलोके च मनुष्यलोके च। एकविꣳशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविꣳशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रेत्राजन्यौ भवन्ति दशपेयौ माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा

अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्मम्न्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनम्भ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनम्भ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनम्भ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवथ्सरमाप्नोति। यावन्ति संवथ्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे

स्याताँम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवापहते। अग्निष्टोममन्तत आहरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताँस्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आँग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from http://stotrasamhita.github.io.
GitHub: http://stotrasamhita.github.io | http://github.com/stotrasamhita
Credits: http://stotrasamhita.github.io/about/